

Václav Trnka z Křovic, profesor na lékařské fakultě v Trnavě, Budíně a Pešti *Eva Rozsivalová*

O tábořském Václavu Trnkovi lze říci, že je jedinečným příkladem česko-rakousko-slovensko-maďarských styků. Narodil se v Čechách, promoval ve Vídni, stal se profesorem na lékařské fakultě v Trnavě a s trnavskou univerzitou přesídlil do Budína a Pešti, kde 12. května 1791⁴⁴ zemřel.

Pocházel z rodiny drobné české šlechty. Jeho předkové, příslušníci rodiny šlechtického úředníka, byli roku 1595 propuštěni z poddanství na milíčinském panství Michala Španovského z Lisova. Někteří z nich byli později královskými úředníky. Ve dvacátých letech 17. století se začali psát z Křovic. V roce 1629 jim byl potvrzen erb, na němž byl v modrém poli zelený pahrbek se zlatým dubovým keřem.⁴⁵ V Praze byli Trnkové majiteli několika domů. Významnou osobností byl Jan, kterému byl vylepšen erb „o žalud s modrou šesulinkou se zlatým jádrem“.

Jeho manželka Kateřina koupila dům v Táboře a jeho syn Petr se stal zakladatelem tábořské větve rodu. Znamý český historik A. Sedláček upozorňuje, že příslušníci tábořské větve se přestali psát s přídomkem z Křovic; to potvrzuje i matriční záznam.⁴⁶

Známe několik údajů o narození Václava Trnky. S konečnou platností je určil profesor F. M. Bartoš a publikoval ve čtyřicátých letech v Jihočeském sborníku historickém.⁴⁷ Vyloučil dříve uváděný den 28. září 1738, udávající narození staršího bratra profesora Trnky, který zemřel hned 28. prosince toho roku. Tábořský měšťan Václav Trnka s manželkou Monikou pak měli za necelý rok, 18. října 1739, opět syna Václava, který se stal lékařem a profesorem medicíny. U něj se také později objevuje přídomek z Křovic.

Jako rytíře svatě říše římské a profesora v Budíně nám ho představuje rytina, kterou dal svému mistru a příteli zhotovit doktor medicíny Johann Georg Hoffinger (1756 - 1792), významný důlní lékař v Banské Štiavnici, a to ve Vídni u rytce Ernsta Mansfelda podle portrétu J. Jeřábka. Její reprodukci uveřejnil B. K. Rippa.⁴⁸ Není to jediný Trnkův portrét. Jiný je reprodukován v knize M. Bokesové-Uherové.⁴⁹ Také v článku o profesoru Trnkovi v časopise Merkur von Ungaren⁵⁰ vydávaném v Pešti je uvedeno, že Trnkovi přátelé dali jeho podobu dvakrát vyryt - jednou v Budíně, podruhé ve Vídni.

Anonymní autor článku o Trnkovi v Merкуру zaznamenává všechny Trnkovy monografie vyšlé do doby vydání onoho článku (rok 1786) a jeho stručný životopis, včetně jeho akademických funkcí. Dozvídáme se tam, že byl děkanem lékařské fakulty v roce 1775, 1776, 1780 a 1785. V roce 1786 se stal rektorem univerzity. Po přestěhování školy do Budína se stal profesorem patologie a v Pešti roku 1786 též medicínské praxe.

Vraťme se však do mladších let profesora Trnky. Někteří autoři uvádějí, že studoval v Praze a ve Vídni.⁵¹ V katalogích posluchačů pražské filozofické fakulty⁵² jsem Václava Trnku z Tábora ani z Křovic nenašla. Katalogy se ovšem nezachovaly v úplnosti. Údaje v literatuře⁵³ uvádějí, že studoval filozofii od roku 1758 na vídeňské filozofické fakultě. Není ani mezi imatrikulovanými studenty medicíny z konce padesátých a z šedesátých let 18. století, o kterých obsahuje záznamy tiskem vydaná matrika pražské lékařské fakulty.⁵⁴ Ani to nemůže být ovšem zcela průkazné. Katalogy posluchačů lékařské fakulty se v Archivu pražské Univerzity Karlovy zachovaly až od r. 1793.⁵⁵ Doktorem medicíny se stal na lékařské fakultě ve Vídni roku 1770. Vzhledem k tomu, že se stal brzy po doktorátu profesorem anatomie, uveďme, že ať už anatomii poslouchal v Praze nebo ve Vídni, mohl mít vynikající učitele.

⁴⁴ Rippa, B. K.: K historii medicíny na Slovensku. Bratislava 1956, s. 184.

⁴⁵ Sedláček, A.: Českomoravská heraldika. Část II, Praha 1926, s. 655; týž, in: Ottův slovník naučný, Praha 1906, díl 25, s. 777; Rybička, A.: Pomůcky k místopisu a rodopisu měst pražských. Památky archeologické, díl III, 1859, sešit 7, s. 320.

⁴⁶ Tripartitní matrika římskokatolického farního úřadu Tábor, sv. 3, s. 418 - sdělení Mgr. M. Répásové, SOA Třeboň.

⁴⁷ Bartoš, F. M.: Datum narození prof. Václava Trnky z Křovic. Jihočeský sborník historický, 16, 1947, č. 3-4, s. 76.

⁴⁸ Rippa, B. K., 1. c., s. 33.

⁴⁹ Bokesová-Uherová, M.: Lekárska fakulta trnavskej univerzity. Bratislava 1962, s. 108.

⁵⁰ Merkur von Ungaren oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Krönlander, roč. 1, 1786, s. 75, 525, 528, 617, 803, 960-967; roč. 2, 1787, s. 58, 60.

⁵¹ Rippa, B. K., 1. c., s. 184; Sedláček, A., in Ottův slovník naučný, Praha 1906, díl 25, s. 777.

⁵² Archiv Univerzity Karlovy, sign. 117, FF 1753 - 1773.

⁵³ Bokesová-Uherová, M., 1. c., s. 46; Merkur ..., 1, 1786, s. 960.

⁵⁴ Matricula facultatis medicae Universitatis pragensis 1657-1783. Eds. Kučera, K.-Truc, M., Praha 1968, s. 59-65.

⁵⁵ Hlaváčková, L.- Svobodný, P.: Lékařská fakulta. In Čornejová, I. a kol., Dějiny Univerzity Karlovy 1622-1802. II, Praha 1996, s. 174.

V Praze byl v době jeho studií profesorem anatomie Josef Tadeáš Klinkoš,⁵⁶ autor známé práce o kýlách, ve které se na svou dobu velmi podrobně zabýval anatomii břicha a lokalizací kýlu. Dosáhl také toho, že posluchači měli daleko větší možnost seznámit se s pitevní praxí než v době jeho předchůdců. Ve Vídni mohl Václav Trnka ještě zastihnout velmi zasloužilého anatoma Lorence Gassera,⁵⁷ objevitele po něm nazvaného gangliomu nervu trigeminu. Gasser byl teprve roku 1765 vystřídán Matyášem Collinem.

Inaugurální disertaci vypracoval Trnka v době, kdy působil jako sekundární lékař ve vídeňské vojenské nemocnici. K práci v této nemocnici byl doporučen protomedikem van Swietenem. V úvodu své disertace vysvětloval, že jeho původně zvoleným tématem byly problémy zimnice, resp. horeček a nemocí ji provázejících. Neodvážil se však předložit disertaci o problémech horeček, o kterých se v té době tolik diskutovalo. Sliboval, že se problémy horeček bude i nadále zabývat. Svému slibu dostal. Ve své první velké monografii z roku 1775 se zabýval malárií. V úvodu poděkoval profesoru Heinrichu Johannu Crantzovi, který seznámil své posluchače s knihou slavného italského anatoma Dominica Cotunia *De ischiade nervosa*, vydanou v roce 1765 v Neapoli. Václava Trnku tento problém zaujal a rozhodl se změnit téma své disertace. V ní seznámil čtenáře stručně s obsahem Cotuniova díla, které tehdy ještě nebylo ve Vídni běžně dostupné, a připojil vlastní zkušenosti o tom, jak se mu podařilo ve vojenské nemocnici zbavit pacienta ischiadických bolestí, kterými trpěl 2 roky. Disertaci nazval *De morbo coxario*. Text začíná slovy „*Morbus coxarius seu ischias*“. Disertaci obhájil 23. ledna roku 1770.⁵⁸

Téhož roku 29. října,⁵⁹ se stal profesorem anatomie na lékařské fakultě univerzity v Trnavě. Brzy na to, 7. listopadu 1770, začala fakulta svoji činnost. Byla zřízena na základě intimátu císařovny Marie Terezie ze 7. 11. 1769.⁶⁰ Lékařskou fakultou byla trnavská univerzita doplněna na čtyřfakultní. Vznikla ze staré církevní školy, kterou ostříhomský arcibiskup Mikuláš Oláh světil roku 1561 do správy jesuitů. Ti sice musili na nějaký čas Trnavu opustit, ale po svém návratu vytvořili ze školy jednu ze svých akademií. Jejich práci podporoval nový ostříhomský arcibiskup Petr Pazmány zejména tím, že 12. května 1635 vydal zakládací listinu trnavské univerzity. Tu ještě v témž roce potvrdil císař Ferdinand II. Původně dvoufakultní univerzita (s teologickou a filozofickou fakultou) byla v roce 1767 doplněna fakultou právnickou a zmíněným rozhodnutím císařovny Marie Terezie o dva roky později lékařskou fakultou. Nebylo by ovšem tohoto rozhodnutí bez vlivu Gerharda van Swietena, který jako osobní lékař císařovny měl velmi významný vliv na zdravotnické a školské reformy v habsburském soustátí, počínaje vídeňskou lékařskou fakultou. Tam se vzdělávali mnozí budoucí profesori, mezi nimi i všech pět pedagogů nově zřízené trnavské lékařské fakulty.

Profesorem pro botaniku a chemii se stal Jakub Winterl pocházející ze Štýrska, pro chirurgii, porodnictví a oční lékařství vídeňský rodák Josef Plenk; pro obory medicínských institucí a *materia medica* Ignác Prandt a pro patologii a lékařskou praxi, resp. vnitřní lékařství Michal Schoretics, oba Chorvati.⁶¹ Pro anatomii byl jmenován profesorem Čech Václav Trnka, rodák z Tábora. Všichni byli přibližně stejně staří. V tomto složení zůstal profesorský sbor po celou dobu trvání univerzity v Trnavě a přešel po jejím přestěhování do Budína.

Říšský protomedik G. van Swieten vybavil fakultu profesory z řad vídeňských absolventů velmi dobře. Její materiální vybavení však značně pokulhávalo. Žádosti profesorů a ředitele fakulty, městského lékaře a moravského rodáka Jana Gilga z Gilgenberku, o pomoc při zřízení botanické zahrady, chemické laboratoře, opatrování mrtvol pro anatomické pitvy a zlepšení možností pro klinickou výuku van Swietenův nástupce, Anton von Störk, odmítl.

Zejména v první polovině sedmdesátých let 18. století měl profesor Trnka potíže s opatrováním pitevního materiálu. Existovalo sice císařské nařízení pro bratislavskou a nitranskou župu, že mají těla popravených dodávat pro pitvy na lékařské fakultě. To se ale plnilo velmi líně. Profesor anatomie byl proto nucen používat k demonstračním zvířecích orgánů, což sám nepovažoval za vhodné. Radil mu to však i říšský protomedik von Störk. Ke zlepšení došlo až po zásahu císařovny. Učebnicemi anatomie byly van Swietenem předepsané spisy pařížského J. Winslowa, leydenského B. Albina a berlínského A. Schaarmidta. V osmdesátých letech, kdy profesor Trnka přednášel patologii a vnitřní lékařství,⁶² přidržoval se nepochybně nadále učebnic H. Boerhaaveho, které užíval v Trnavě a v Budíně jeho předchůdce, profesor Schoretics, zemřelý v roce 1786. Na pražské lékařské fakultě byly Boerhaaveho učebnice, komentované a doplňované jeho žáky A. Haenem, J. D. Gaubiem a G. Swietenem, používány ještě počátkem 19. století.⁶³

⁵⁶ Rozsivalová, E.: J. T. Klinkoš (1734-1776), pražský anatom. *Časopis lékařů českých* 117, 1978, č. 20, s. 640-641.

⁵⁷ Weiss, V.: *Dějiny chirurgie v Čechách*. Praha 1891, s. 24; Neuburger, M.: *Das alte medizinische Wien in Zeitgenössischen Schilderungen*. Wien und Leipzig 1921, s. 9.

⁵⁸ Wenceslaus Trnka, Bohemii Taborei, *De morbo coxario Vindobonae*, 1770. 16 stran, Národní knihovna v Praze, odd. rkp. sign. 18 H 1580.

⁵⁹ *Merkur ...*, 1, 1786, s. 960.

⁶⁰ Bokesová-Uherová, M., 1. c., s. 23 a d.

⁶¹ Glaesinger, L.: *Československojuhoslovenské medicínske styky v minulosti*. Bratislava 1969, s. 12, 13.

⁶² *Merkur ...*, 1, 1786, s. 75, 617.

⁶³ Hlaváčková, L.- Rozsivalová, E.: *Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690-1848*. Praha 1984, s. 164; Hlaváčková, L.- Svobodný, P., 1. c., s. 194 a 195.

Profesor Václav Trnka se stal autorem několika monografií už za svého působení v Trnavě. Psal podle zvyku svých současníků latinsky, ale některé z jeho spisů byly brzy překládány do němčiny. Hned jeho první velká monografie *Historia februm intermittantium*, vydaná ve Vídni roku 1775, vyšla roku 1781 německy v Helmstädtu. V soudobém literárním časopise *Hallische gelehrte Zeitung* byla kniha charakterizována jako jedno z nejdůležitějších nových lékařských děl. Obdobně v *Allgemeine deutsche Bibliothek* rovněž z roku 1775 je vysloveno přání, aby o všech důležitých nemocech byly napsány takové knihy, jako je tato o malárii.⁶⁴ Překlad byl pořízen, protože latinský originál byl přijat lékařskou veřejností s velkým zájmem. Do období Trnkova působení v Trnavě patří ještě jeho práce *De diabete commentarius* (1776) a *Commentarius de tetano* (1777), vydané též ve Vídni. V době působení v Budíně a v Pešti vycházely jeho další monografie, z nichž některé byly také překládány do němčiny. Patří sem monografie o tuberkulóze, o žaludečních nemocech a o rachitidě. Latinské originály vycházely ve Vídni, německé překlady většinou v Lipsku. Psal i o očních nemocech a zasahoval i do některých dalších oborů, např. do ženského lékařství nebo do zvěrolékařství.

I po Trnkově smrti došlo k publikaci originálu a překladů jeho knih. Spis *Historia hemorroidum omnis aevi observata medica continens* vyšel v letech 1794 a 1795 péčí F. Schrauda, profesora medicínské policie na univerzitě v Pešti a pozdějšího uherského protomedika. Německý překlad od J. G. Knebla, lékaře ve Zhořelci, vyšel ve Vratislavi v letech 1798 a 1799. Také první díl Trnkova spisu *Historia amauroseos omnis aevi observata* (Vídeň 1781) vyšel v překladu vratislavského lékaře J. P. Mogaly ve Vratislavi, pravděpodobně⁶⁵ až čtyři roky po Trnkově smrti. Některé jeho práce zůstaly v rukopise a jsou uloženy v univerzitní knihovně v Budapešti, v odd. rukopisů.

Z děl Trnkových současníků, ve kterých jsou citovány jeho práce, jmenujme alespoň spis *Scrutinium hypotheseos spirituum animalium*, vydaný v Praze roku 1782. Jeho autorem byl pražský profesor fyziologie, později patologie a materia medica Antonín Michelič. V pasáži o léčení pomocí elektrického proudu připomínal Michelič, že Václav Trnka uváděl několik příkladů zlepšení, ba i vyléčení chorobného stavu, na stránkách své práce *Historia amauroseos*.⁶⁶ Byly to zejména případy, které popisoval anglický chirurg Wiliam Hey. Amaurose (slepota) byla tehdy, před vynalezením oftalmoskopu, pojímána jinak, než později. Zajímavě to vysvětloval např. profesor Jan Deyl, jeden ze zakladatelů české oftalmologie.⁶⁷ I po stu letech byly Trnkovy práce považovány za dobrá repertoria. A nejen to. Friedrich Loeffler - objevitel bacilu záškrtu, ve svém článku *Eine neue Behandlungsmethode des Carcinoms*⁶⁸ ve které uvažoval o možnosti léčení rakoviny očkovaním malárie, uváděl s projevem uznání Trnkovu práci *Historia februm intermittantium*. Reprodukoval pasáž, v níž Trnka uvedl příklad léčivého působení malárie na rakovinu prsu podle svědectví italského lékaře ze 16. století Sebastiana Colina, autora knihy *Tractatus de febris intermittibus*, vydané v Benátkách roku 1553.⁶⁹ I když jsou dnes samozřejmě mnohé Trnkovy názory překonané, ve své době byl vysoce oceňován jako spisovatel s velkým rozhledem, jako zkušený terapeut i jako výborný učitel. Jeho oblibu v Uhrách zvyšovalo i to, že uměl dokonale maďarsky a že se tam zcela aklimatizoval.⁷⁰

Za pomoc při zjišťování data narození profesora V. Trnky děkuji paní PhDr. L. Hlaváčkové, CSc. z Ústavu dějin lékařství 1. lékařské fakulty v Praze a panu PhDr. K. Beránkovi, dlouholetému pracovníku Státního ústředního archivu v Praze; témuž a paním odborným asistentkám E. Chlumské, CSc. a M. Poláčkové z 1. lékařské fakulty v Praze děkuji za pomoc při překladech některých latinských textů. Za překládání materiálů z Archivu Univerzity Karlovy děkuji panu PhDr. Karlu Svobodnému.⁷¹

Článek měl svou tiskovou premiéru roku 1997 v časopisu *Dějiny věd a techniky*. Díky milému písemnému věnování autorky (včetně svolení k tisku) jej dnes můžeme představit i příznivcům *Rodopisné revue*, spolu s textem výše zmíněné zprávy historika F. M. Bartoše o správném datu Trnkova narození:

Datum narození prof. Václava Trnky z Křovic. Dr. Václav Trnka, profesor anatomie v Trnavě a spisovatel prací z oboru historie lékařství, syn Václava Trnky, majitele domu v Táboře a jeho manželky Moniky roz. Kširové (oddání 1724), narodil se podle Aug. Sedláčka (*Ottův Slovník naučný XXV, 777*) roku „1738 asi 28. září v Táboře“. Jde tu o omyl se starším bratrem Václavovým, narozeným 28. září 1738 neboť jmenovaní manželé mají 18. října 1739 opět syna Václava. Ježto onen první nemohl již býti na živu, měl-li druhý dostati totéž jméno, může býti slavným profesorem právě jen druhý syn Václava a Moniky Trnkových Václav, narozený **18. října 1739**. V matrice tábořské skutečně je zapsáno, že dne 28. prosince 1738 zemřelo „dítě p. Václava Trnky“, patrně tedy onen první, dne 29. září 1738 narozený synáček Václav. Křestní jméno ani věk nejsou udány, jedná se tedy o dítě útlého věku.

Jihočeský sborník historický, roč. XVI, 1947, s. 76.

⁶⁴ *Merkur ...*, 1, 1786, s. 963.

⁶⁵ Wurzbach, C.: *Biograph. Lexikon des Kaisertums Oesterreich*. Wien 1883, s. 221-223; Bokesová-Uherová, M., 1. c., s. 71.

⁶⁶ Trnka, V.: *Historia amauroseos omnis aevi observata medica continens*. Vindobonae 1781, část 2, odd. 2, kap. 6, s. 559 a d.

⁶⁷ Deyl, J., in: *Ottův slovník naučný*, Praha 1889, díl 2, s. 75.

⁶⁸ Loeffler, F.: *Eine neue Behandlungsmethode des Carcinoms*. *Deutsche medizinische Wochenschrift*, 27, 1901, č. 42, s. 725-726.

⁶⁹ Trnka, V.: *Historia februm intermittantium*. Vindobonae 1775, část 1, kapitola 9, s. 232.

⁷⁰ *Merkur ...*, roč. 1, 1786, s. 966.

⁷¹ Pozn. red.: Studie E. Rozsivalové o prof. V. Trnkovi in *Dějiny vědy a techniky*, roč. 30, 1997, č. 2, s. 75-79. U sousedů se osobností V. T. zabýval Dr. Ladislav Dohnány ve studii *Život a dielo profesora Václava Trnku*, in *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, 6, Bratislava 1972, s. 45-47. Portrét Václava T. laskavě poskytl RNDr. Jaroslav Perniš, Prievidza.

